

mits zich aan de andere kant van
de deur een schutter bevindt met
Helga Ruebsamen :

mijn enige houvast geweest en nu

IK moet geen

de Volkskrant

Zaterdag 18 februari 2006 | E-mail: betoo@volkskrant.nl

Net

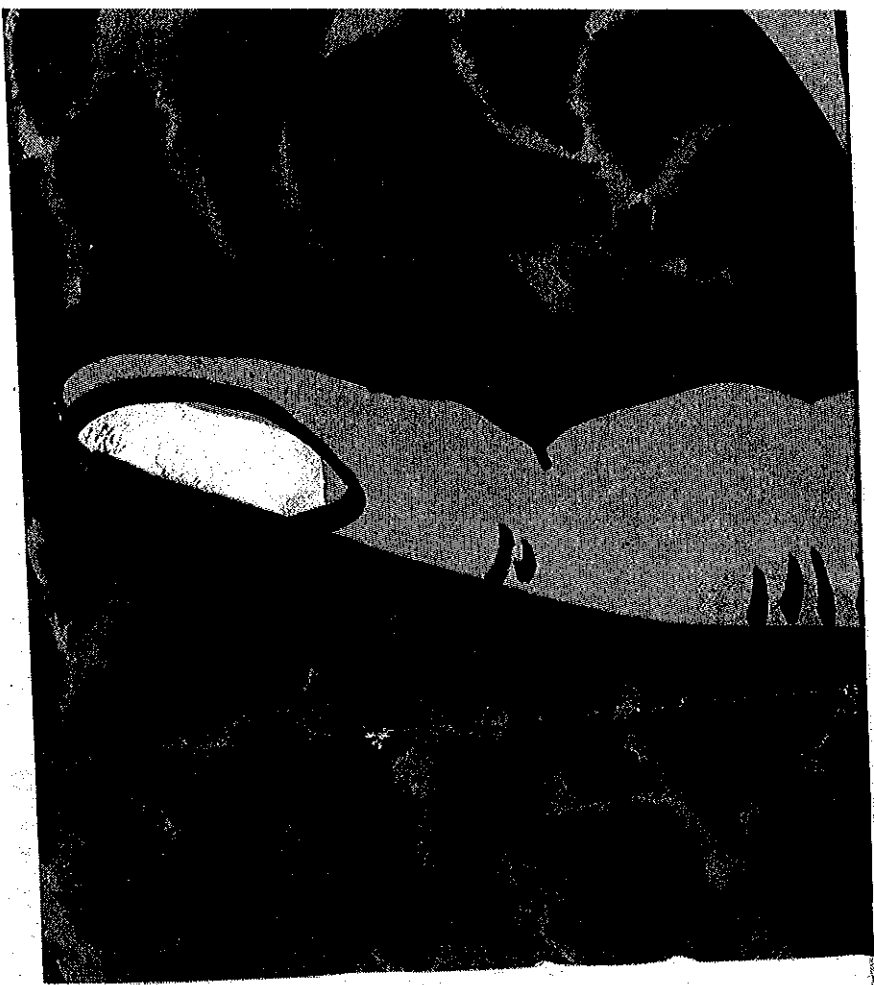
Boog
D.

Kleisterlee Nederland moet competitief zijn 3
Verliefd Moslima, ga voor die Hollandse man 5
Sociale Agenda Werk hard en eet lekker 7

Volkskrantbanen in dit katern > Ph.D. Position Universiteit Leiden > Directeur Openbaar Onderwijs Rheden > Algemeen Directeur Handicap + Studie

De **vrijheid van meningsuiting** zou geen brok graniet moeten zijn, maar de uitkomst van een dialoog tussen verschillende culturen, vindt **Barbara Oomen**.

Mensenrechten zijn nog veel te westers

ILLUSTRATIE MIKE OTTINK

bood de rechter vorige week publicatie van de gewraakte cartoons. Zij vormden een te groot affront voor de moslingemeenschap, en de grondwettelijke vrijheid van meningsuiting mag niet leiden tot het zaaien van haat. Een redenering die een Nederlandse rechter niet zo snel zou maken. Denk aan de zaak *Nader tot U*, in de jaren zestig, waarbij Gerard Reve terecht stond omdat

Zo'n procesbenadering krijgt het best vorm in concrete projecten. Je zou zelfs kunnen denken aan de gedragscode in Rotterdam: partijen spreken regels (nog eens) af, en binden zich dan ook eraan. In Mali, bijvoorbeeld, werkten spirituele leiders, dorpingen en ambtenaren aan het opstellen van zogeheten '*conventions locales*' die de toegang tot bossen regelen. Met ruim aandacht voor heilige

met de sharia als met de mensenrechten. In zo'n contract spreken de toekomstige echtgenoten bijvoorbeeld af dat de vrouw mag blijven werken, of gemakkelijker kan scheiden. De contracten worden nu in verscheidene landen in de praktijk toegepast.

Juist de islam leent zich mischien nog wel beter dan andere godsdiensten voor dergelijke lokale interpretaties. Dit omdat de sharia bestaat uit uitspraken van rechtsgeleerden uit de hele islamitische wereld over de concrete toepassing van de koran en de uitspraken van de profeet Mohammed. Zij kunnen per rechtsgeleerde, plaats en tijdperk sterk verschillen, waardoor zowel Mohammed B. als Ayaan Hirsi Ali ondersteuning voor hun standpunten in het islamitisch recht kunnen vinden.

Neem de cartoonrellen. Hoewel de koran godslastering verbiedt, en er de doodstraf op stelt, is er een wirwar van opvattingen over de vraag of en zo ja, welke afbeeldingen van Mohammed wel mogen.

Juist binnen verschillende geloofsgemeenschappen, niet alleen de islamitische, zijn de afgelopen jaren veel pogingen gedaan om het religieuze en mensenrechten-gedachtegoed op een lijn te brengen. De World Faiths Develop-

ment Dialogue is een voorbeeld van een forum waarin moslims, christenen, joden, hindoes en boeddhisten zoeken naar overeenkomsten. Religieuze leiders spelen in die dialoog een centrale rol: niet de Ahmad Abu Labans van deze wereld maar de Tariq Ramadans, de Nelson Mandela's, de Dalai Lama's en de Martin Luther Kings.

Daarmee lijkt het probleem soms eerder bij de dogmatici onder de mensenrechtenactivisten te liggen dan onder veel religieuze leiders en gewone gelovigen. Vaak speelt onkunde hen parten: organisaties als Amnesty International en Human Rights Watch besteden pas sinds een paar jaar schorvoetend aandacht aan religie, en zien het vaak eerder als probleem dan als bron van inspiratie.

Toch zullen ook deze activisten moeten accepteren dat hun vaak seculiere wereldbeeld dat van een minderheid is. Dat voor de meerderheid van de mensen op deze wereld niet het individu centraal staat, maar de gemeenschap. Dat het voor deze meerderheid niet de mensen zijn die de wereld ordenen, maar hogere krachten. Dat een misdrijf niet aan een individu is toe te rekenen, maar bijvoorbeeld aan verbolgen voorvaders. Dat vrouwen en mannen niet gelijk zijn en kinderen en ouderen al helemaal niet. En dat volgens de geschriften een pak slaag op z'n tijd best mag.

Wie zich niet inleeft in dit wereldbeeld, en even dogmatisch met de Universele Verklaring zwaait als missionarissen ooit met de bijbel, gaat een strijd aan die niet te winnen is. Een wezenskenmerk van ieder geloof is nu eenmaal de gedachte dat er iets hoger is dan wat wij mensen op aarde afspreken. En ga maar na: de Universele Verklaring geldt als het meest vertaalde document ter wereld, met 321 officiële vertalingen. Toch is dit niets vergeleken bij het meest vertaalde geschrift ter wereld: de bijbel kent zo'n 2200 uitvoeringen.

Zoals de Adviesraad Internationale Vraagstukken onlangs schreef: de mensenrechten zijn universeel, maar niet uniform. Daarom is het van cruciaal belang om aan te sluiten bij interpretaties van lokale schriftgeleerden van Kenia tot Pakistan, om de lokale dialoog over de mensenrechten te stimuleren en de uitkomst te respecteren, juist wanneer deze aansluit bij religieuze denkbeelden. Zo'n procesbenadering is, gek genoeg, de enige manier om te zorgen wij het ooit echt kunnen hebben over de universele mensenrechten.

Barbara Oomen, jurist en politoloog, is verbonden aan onderzoeksschool AMIDST van de Universiteit van Amsterdam.

Het seculiere wereldbeeld is dat van een minderheid

hij God als een door hem te verkrachten ezel afschilderde. Toch ook niet mis, maar de rechter besloot dat van godslastering geen sprake was.

Dat is dan ook de consequentie van een procesbenadering: over de tijd, in verschillende omstandigheden, kan de interpretatie van mensenrechten verschillen. En ja, dan kan het zijn dat in de uitkomst soms de nadruk iets meer ligt op de familie of op de gemeenschap dan op het individu, of op respect voor anderen dan op individuele rechten dan wij in Nederland gewend zijn.

bomen en begraafplaatsen, maar ook voor de voedselbehoefte van de straatarme boeren, en het belang dat de regering aan milieubehoud hecht. Juist omdat deze conventies lokaal zijn vastgelegd, en in lijn zijn met de traditie, respecteren alle partijen ze ook.

Een ander mooi voorbeeld is het 'Rights at Home' project. Onder het motto 'Alleen Allah ziet Allah, alleen Allah kent Allah' nodigden mensenrechtenactivisten islamitische geestelijk leiders in Tanzania en Jemen uit om te werken aan een model van een huwelijkscontract dat zowel strookt

Wat bindt de islamitische demonstrant in Kenia, de Palestijnse vrouw die haar voeten veegt op de

Deense vlag, de mufti in Roemenië, Kofi Annan, de verdwaasde Denen en onze eigen premier Balkenende? Antwoord: zij lijken opeens allemaal rechtsgeleerden.

Ze buigen zich in bad- en theehuizen, coffeeshops en in kranten over de hele wereld over een vraag waar eerstejaarsstudenten graag op kauwen en juristen boeken over volschreven: wat weegt zwaarder, de vrijheid van meningsuiting of de vrijheid van godsdienst?

Die vraag gaat eigenlijk over de verhouding tussen de mensenrechten en het geloof en kent van oudsher twee scholen. De dogmatische benadering van mensenrechten, die bloedlink is, en de relativistische, die vandaag de dag weinig hulp biedt. Een pleidooi dus voor een derde weg: de 'procesbenadering', die misschien wel de enige manier vormt om op wereldschaal de boel nog een beetje bij elkaar te houden.

Erst een paar woorden over de in Nederland veel te gangbare dogmatische aanpak. Deze haanteert Femke Halsema, fractieleider van GroenLinks, als zij schermt met het argument dat er één grens is waarover geen onderhandeling mogelijk is, 'en dat is de grens van onze persvrijheid'. Op die manier presenteert zij de mensenrechten als een Platoonse waarheid: universeel, ondeelbaar, onveranderlijk. Een brok steen dat er altijd al was en zal zijn, en dat toevallig in 1948 is uitgegraven, afgestoft en vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Let op: verklaring, en niet verdrag. Het gaat hier niet om afspraken, maar om het beschrijven van een ontdekking.

In deze benadering zijn de mensenrechten, of het nu gaat om het gelijkheidsbeginsel, de vrijheid van meningsuiting of het recht op eigendom, zo belangrijk dat zij best te vuur en te zwaard verdedigd mogen worden. Het gaat toch om een hoger doel, dat makkelijk een middel als een oorlog heiligt. Zie Irak. Veel mensenrechtenactivisten worden daarmee net zo fundamentalistisch als de meest dichtgetikte godsdienstwaaninnige.

Deze dogmatici hebben vaak nauwelijks aandacht voor de verhouding tussen mensenrechten en het wereldbeeld van de meerderheid van de mensen, of dit nu christelijk, islamitisch, joods of hindoe is. Hoe kan dit ook, als de meerderheid van de westerse opiniemakers zo sterk gesecculariseerd is dat zij nog nooit een bijbel in handen hebben gehad, en het verschil tussen de koran en de

Vrijheden en geloof gaan best samen

In de mondiale ruzie over de Deense spotprenten van de profeet Mohammed lijkt het wel alsof de twee kampen voor eeuwig onverzoenlijk zijn. Vrijheid van meningsuiting en het belijden van de islam kan nooit samengaan, betogen zowel radicale aanhangers van de Verlichting als oerconservatieve imams. Vorige week pleitte Michaël Zeeman in *het Betoog* voor een meer open houding jegens elkaar: laat de discussie gaan over nieuwe omgangsvormen in plaats van principes. Deze week betoogt Barbara Oomen dat religie en de mensenrechten in brede zin wel degelijk kunnen samengaan. Maar dan zullen de westerse voorstanders van die rechten zich wel moeten inspannen om de universele Rechten van de Mens te 'vertalen' naar de begripswereld van gelovigen van allerlei godsdiensten. Anders blijven die mensenrechten iets van de minderheid van niet-gelovigen in de wereld. Oomen geeft voorbeelden hoe de toenadering in zijn werk gaat. Ze schreef als lid van de Commissie Mensenrechten van de Adviesraad Internationale Vraagstukken mee aan een rapport over cultuur, mensenrechten en ontwikkeling.

sharia niet kennen. Zo is de associatie tussen mensenrechten en westers ongeloof snel gemaakt, en niet geheel onterecht.

Deze dogmatische aanpak is daarmee zowel gevaarlijk als onterecht. Gevaarlijk omdat zo maar al te snel De Mensenrechten tegenover bijvoorbeeld De Islam komen te staan, iedereen zich in de loopgraven verschanst en – als er nog gepraat wordt – dit uitmond in een dialoog tussen doven. Zo'n benadering speelt bijvoorbeeld Saddam Hussein in de kaart, als hij met een koran tegen zich aan geklemd de legitimiteit van zijn proces in twijfel trekt. Onterecht omdat dogmatici voorbij gaan aan de vele, vaak geslaagde pogingen om mensenrechten en religie elkaar juist te laten versterken.

Die pogingen begonnen al bij het vastleggen van die mensenrechten in 1948. Eleanor Roosevelt hoopte, als voorzitter van de commissie die de Universele Verklaring opstelde, de kritiek op mensenrechten als 'te westers' voor te zijn: zij nodigde een Filipijn, een Iraniër en vertegenwoordigers uit onder andere Panama, Egypte en Libanon uit om mee te denken. De commissie bestudeerde de kernwaarden van het Chinese, islamitische, hindoeïstische en traditionele recht en weefde

deze in de Verklaring. Mahatma Gandhi gaf zijn mening, net als een Franse jezuïet en een Chinees filosoof. Het uiteindelijke document, vond Roosevelt, draaide dan ook om universele – ook religieuze principes – als het feit 'dat mannen en vrouwen over de hele wereld het recht hebben op een leven dat vrij is van angst voor armoede en onzekerheid'.

Het mocht niet baten: de mensenrechten zijn van het begin af aan vaak in één adem met Coca Cola en McDonalds genoemd, afgeschilderd als een westers product. Hoewel die kritiek nét iets te regelmatig van Afrikaanse patriarchen of Aziatische despoten kwam, zit er natuurlijk wel een kern van waarheid in. Wie de Universele Verklaring leest, ziet daarin vooral het Verlichtingsdenken met haar nadruk op het individu in plaats van de gemeenschap, en vooruitgang in plaats van traditie.

Natuurlijk, mensen uit andere culturen konden zich altijd al beroepen op het beginsel dat iedereen het recht heeft op 'vrijheid van gedachte, geweten of godsdienst' (art. 18) en om 'vrijelijk deel te nemen aan het culturele leven van de gemeenschap' (art. 27). En in internationale verdragen zijn ook steeds meer groepen culturele rechten afgesproken, waarvoor juist 'andersdenkenden' profiteren. Maar het individu en zijn rechten blijven centraal staan.

Het veelgehoorde alternatief – populair bij zowel de eerdergenoemde dictators en gerespecteerde wetenschappers – is het relativisme. Dit legt de nadruk op verschillen tussen culturen en religies en de onmogelijkheid om universele regels te formuleren. Daarmee is het ook nauwelijks een optie in deze tijd waarin culturen meer dan ooit tegen elkaar aan schurken en met elkaar botsen, op wereldschaal en in de gemiddelde stadswijk.

In plaats van de dogmatische of de relativistische benadering, is er ook een derde weg, die veel te weinig aandacht krijgt. De procesbenadering – een term van de Somalische moslim en mensenrechtenactivist An-Naim – ziet mensenrechten niet als een brok graniet, maar als de uitkomst van een dialoog tussen partijen. Die uitkomst kan best, afhankelijk van de context, van geur, kleur of smaak verschillen.

Tijdens concrete onderhandelingen – binnen een land, binnen een geloofsgemeenschap, binnen een culturele groep – brengen partijen de mensenrechten tot leven en binden zij zich er expliciet aan. Daarbij kunnen interpretaties verschillen, maar wordt de kern niet aangetast; dit is een essentieel verschil met het relativisme.

Voorbeelden van deze proces-

benadering zijn er te over. Neem bijvoorbeeld documenten als het Afrikaans Handvest, dat ruim aandacht schenkt aan de plichten van individuen tegenover de familie en de gemeenschap maar ook een 'recht op ontwikkeling' bevat. Of de Universele Islamitische Verklaring van de Mensenrechten, die de Unesco in 1981 aannam, en natuurlijk begint met te stellen dat Allah de bron vormt van alle (mensen)rechten. Daarnaast wegelt de wereld van de grondwetten die, net zoals de onze, een bepaalde geloofstraditie en het vastleggen van de mensenrechten combineren. De nieuwe Iraakse grondwet, om er maar een te noemen, verklaart de islam tot nationale godsdienst en legt tegelijkertijd de rechten op vrijheid en gelijkheid vast.

Ook is er het werk van rechter: om grondrechten en lokale, religieuze opvattingen op een lijn te brengen. In Zuid-Afrika bijvoorbeeld, verrichtten de constitutionele rechters pionierswerk door in het arrest waarin zij de doodstraf afschaften niet alleen te verwijzen naar de mensenrechten, maar ook naar Afrikaanse religie. Hierin geldt namelijk de traditionele idee van *ubuntu*: een mens alleen maar mens door de contacten met andere mensen.

In datzelfde Zuid-Afrika ver-